

United States Holocaust Memorial Museum
Oral History Interview
Slovak Witnesses Documentation Project

United States Holocaust Memorial Museum

Rozhovor s Magdalénou Pribylincovou

RG-50.688.0054.01.01

Dobrý deň vám želáme.

Dobrý deň.

Môžete sa nám prosím predstaviť?

Som Magdaléna Pribylincová.

Kedy ste sa narodili?

Tisíc deväťsto dvadsať štyri.

A kde ste sa narodili?

No kde... kde... v Hrab... nie... v Hrabovci. Hrabovec nad... nad Laborcom.

Hm. Hrabovec nad Laborcom, to je na východe, Východné Slovensko, áno?

Východné Slovensko, áno.

Aké je také najbližšie väčšie mesto pri Hrabovci?

Humenné.

A v Hrabovci ste aj vyrastali?

Nie, tam sme žili iba tri roky. No a tak sme mysleli, lebo v Solivare sme mali starých rodičov, mojej mamy rodičov, tak že... že oni to, čo majú, tak to je ich majetok, že to... že bude dobré, keď pôjdeme tam bývať, že budeme spolu, že... že... že teda my sme tí najbližšia rodina a tam budeme spolu.

Hm.

Bola to... bola to... bol to dom taký jednoduchý, nijaký zvláštny... taký jednoduchý dom, taký dedinský dom, no a veľká záhrada, veľa... veľa zeleniny sme tam pestovali... zeleniny, aj...

Takže ste sa presťahovali do toho Solivaru?

Do Solivaru, áno. Ale sme... sme bývali ako nájomníci na jednej ulici, to taká... to bola nová ulica, takže tam samí takí noví ľudia, noví susedia... nových susedov sme mali, no a samozrejme...

Koľko ste mali rokov, keď ste sa presťahovali do Solivaru?

Ja neviem koľko... tak som to... lebo do školy, do prvej triedy... prvej, druhej, tretej... tak tri roky som chodila v Humennom...

Hm. Hm.

Takže šesť, sedem, osem som chodila v Humennom, no a...

A potom ste chodili do školy v Solivare?

Potom už som chodila do štvrtej triedy som z Humenného išla do štvrtej triedy... štvrtej, piatej, no a potom už do meštianky som začala chodiť... také dievčatko... do... do... to teraz šiesta trieda.

Hm.

Šesť, sedem, osem do Prešova.

Hm. Takže tam ste do Prešova nejako cestovali z toho Solivaru?

Nie, peši sme chodili, tam nijaká, nič tam... žiadna doprava nebola.

Hm. Takže vlastne od tej šiestej triedy už ste chodili do školy v Prešove.

Áno, v Prešove.

A v Prešove... Prešov už bol také väčšie mesto, nebola to iba taká dedinka...

Áno, áno.

Však?

Áno.

Žili v Prešove židia?

Žili židia v Prešove.

Aj ste mali s nimi nejaké kontakty, mali ste židovské spolužiačky?

Mali sme spolužiačky židovky, ja som chodila ale do kláštora. No a tam sme platili aj školné. Po štvrtý... Šesť, sedem, osem, deväť sme platili sto korún mesačne a sme boli... nás bolo šesť súrodencov. No a najstaršia sestra, tá chodila aj... lebo kláštor mal ZDŠ-ky, mali tieto... tieto malé škôlky mali, potom mali prvú triedu, dru... potom mali ZDŠ-ky, potom mali obchodnú školu, potom... z obchodnej... a potom gymnázium mali... No a takto sa zmáhali, oni sa zmáhali...

Hm.

Lebo mali veľké... veľké tieto... pozemky a pracovali tam také dievčatá... chodili také...

Stop for the moment... There si a problem with the...

Urobili sme si chvíľku prestávku, takže budeme pokračovať v tomto našom rozhovore. Vráveli ste, že ste chodili do školy k tým mníškam...

Áno.

Ale že ste mali aj židovky spolužiačky. Ony chodili tam s vami k tým mníškam?

Aj chodili s nami.

Hm.

Aj ste mali nejakú kamarátku medzi nimi?

Áno, áno.

Ako sa volala?

Magda... ale jak sa volala? Veľmi milé dievča, veľmi priateľská bola, rozprávala... no vedela výborne po nemecky...

Hm. Takže to bola vaša menovkyňa, Magda?

Hej.

A toto bolo v období, keď vy ste chodil do tej meštianky, áno?

Áno.

Bolo to... koľko ste mali vtedy rokov? Keď ste mali tú spolužiačku židovskú?

Koľko som mala rokov? My... my sme sa vtedy priatelili... tam nebol rozdiel nejaký, že: „Ty si to“... „Ty si to... alebo to...“ Nie. My sme sa ozaj priateľsky sme sa chovali, aj priateľsky, aj dobrá priateľka... priateľky boli... všetky deti. Len jedna jedného pekára dcéra, tá bola taká... taká dosť namyslená. Taká pyskatá... taká... taký pyskáč, no.

Hm.

Tak...

A to bolo tiež židovské dievča?

Nie, to nebolo židovské dievča. To židovské dievča... Schwarzová sa volala.

Hm. Magda Schwarzová?

Schwarzová sa volala.

Takže hovoríte, že mali ste také priateľské vzťahy...

Áno.

Neboli nejaké...?

Nie.

Konflikty, alebo...?

Nie, nie.

Niečo také?

Nie.

Bolo to... keď vy ste chodili do školy, bolo to už v časoch, keď židia začali byť tak nejako trochu prenasledovaní? Spomínate si na obdobie, že zrazu teda židia začali mať problémy?

Pamätám sa, pamätám sa na to, že prišli... niekto nás udal, že schovávame židov, že žida schovávame.

Hm.

No a my sme... my sme ho neschovávali, ale my sme tak priateľsky... To moja sestra, ona už bola vyštudovaná, bola učiteľka, učila tam jednu... jedna dedina vyhorela, Polhora vyhorela, takže... že... sme... sme tú... sme poznali tam tých židov, to všetko boli vzdelaní ľudia, to museli... My sme ich... my sme ich vážili, my sme si ich ctili, ako... ako takých ľudí. A nás udali, že schovávame žida.

Hm.

A takí dvaja... takí... ale to už ku koncu vojny bolo, keď vrazili k nám takí dvaja... takí dvaja títo... Nemci. A tí Nemci povedali: „Vy schovávate žida, že ako vyzerá“. Hovorím: „My neschovávame žida.“ Ja som rozprávala, ako som mohla, po nemecky. Aby rozumeli. Že... že mám Bruder... mein Bruder... je vysoký, je čierny, no taký, no...

Hm.

A že... že on... že to... to nie je žid, to je brat, to je náš brat. Že oni prídu večer a sa presvedčia, či je to... či je to brat, alebo... alebo žid.

Hm.

No a... a potom hovorili, že keď to nebude žid... keď to nebude brat, čo spomínate, že večer prichádzal z roboty, lebo on študuje a zarába si cez prázdniny... Na cestách robil vtedy, chodil na lesnícku školu, tak hovorí: „Keď to nebude on, čo rozprávate, že rozprávate pravdu, tak...“ hovorí: „My vás ta-ta-ta-ta-ta-ta! Postrieme vás!“ No ale prišiel večer, ale neprišli. Neprišli sa teda presvedčiť, či to je žid, alebo... alebo, či je to brat. A ja som mala brata, mali sme.

Hm.

My sme boli päť dievčat a jeden brat.

A toto kde sa stalo? To bolo u vás v tom Solivare?

Áno.

Hm. A vraveli ste, že ten pán... ten žid, že prišiel z Polhory?

Z Polhory, lebo tam oni stavali novú dedinu.

Hm.

No a on bol hlavný účtovník.

Hm. A on sa ako s vami poznal? Odkiaľ?

No tak moja sestra, ona sa všade strčila... všade... všade sa poznala s ľuďmi, no a ona... ona ho poznala, ona ho pozvala aj k nám domov.

A spomínate si, ako sa volal?

Eger Béla.

To je také maďarské meno.

Meno...

Po maďarsky znejúce.

Hej, bol pekný, vysoký, čierny. A nemal... otca nemal, otec myslím ten zomrel... A mali... v Prešove mali obrovský obchod.

Hm.

No a... tak sa stalo, že... že my sme sa tak spriatelili... spriatelili sa s tým Egerom. A raz sme sa... ja som bola... ja, lebo ja som bola... o sedem rokov som bola mladšia, ako... ako sestra. A sestra hovorí... pýtali sa ma, že či... že ja... „Ty sa...“ Ja som ho volala, normálne som ho volala jeho menom. A oni sa pýtali, že či... že či s tým... že či... že či v Prešove na Hlavnej ulici, že či sa nebojím rozprávať s ním, ktorý nosí hviezdu, lebo vtedy židia nosili také žlté hviezdy.

Hm.

No a že, či sa nebojím, že... že niečo... No, že sa bojím, no však ľudia sa boja – i toho, i toho, i kadečoho... Tak ja som povedala: „Nebojím sa, vôbec sa nebojím.“

Hm.

„Vôbec sa nehanbím a vôbec sa nebojím.“

A prečo... prečo ste sa mali báť sa rozprávať s niekým, kto mal na sebe tú žltú hviezdu? Bolo to nebezpečné?

To bolo nebezpečné, so židmi.

Prečo?

No tak, lebo vtedy prenasledovali židov. Začali prenasledovať židov.

A čo by sa vám mohlo stať?

No tak jednoducho, do Os... do toho... do... do... do jak, je... kde posielali všetkých židov.

Tak to aj vy...

Osvienčim, či ako sa volá.

Aj vy ste boli v takom nebezpečenstve, že by sa vám niečo mohlo stať, za... za to, že ste sa...?

Mohlo sa stať.

Rozprávali?

Mohlo sa stať, ale nestalo sa.

Hm. Koľko ste mali vtedy rokov?

No také dievča som bola, také... štrnásť, pätnásť ročná.

A chodil ste do školy ešte vtedy?

Štrnásťročná...

V Prešove?

Áno.

Do školy, hej?

Áno.

Hm. A toto stretnutie, ktoré ste teraz popísali, že či sa nebojíte rozprávať s niekým, kto má teda a sebe tú hviezdu, to bol ten pán Eger, ten...?

Áno, hej.

A ten sa potom u vás aj v tom Solivare skrýval...?

Neskrýval sa...

To bol iný?

Vôbec sa neskrýval, lebo on vedel, on nechcel nám zle urobiť. Takže, on neskrýval sa.

Ale bol to ten istý, ktorý bol u vás...?

A on... jemu sa podarilo odísť do Ameriky.

Hm. Ale ste popisali, že u vás v Solivare teda bol nejaký pán, ktorý bol žid a že teda prišiel... teda tí Nemci ho tam prišli hľadať.

Áno.

To bol tento istý pán?

To bol ten istý.

Aha. Hm.

No ale...

A to bolo kedy zhruba? V tom istom čase, ako vy ste ho stretli na tej ulici, alebo to bolo neskôr? Po akom čase asi?

On stále nám písal, aj z Ameriky nám písal. A on tú najstaršiu sestru chcel si zobrať. A napísal pred... pred ukončením vojny, že... napísal jej list, že sa stretnú v Tatrách, no a že sa dohodnú o svadbe. A ona sa bála. Ona sa bála.

Takže nechcela s ním ísť, hej?

Lebo počula, že... že jeden pekár v Humennom, že skrýval žida... a skrýval ho až do ukončenia vojny, a potom ho... potom ho vzal ten žid a zabil ho. Takže: „On ma zabije, on ma... preto, preto mi vypisuje, lebo... lebo on ma zabije. Ja nejdem na stretnutie do Tatier.“

Hm.

No ale potom predsa sa stretli. Stretli sa v Tatrách.

Hm. A koľko on u vás bol asi, ako dlho?

On u nás nebol, on len tak vždycky prišiel z tej Ameri... ani neviem ako, akým spôsobom sa stalo, že on odišiel, že sa mu podarilo utiecť do Ameriky.

Vtedy, keď tí Nemci prišli ku vám domov, ho hľadať...?

V každom dome... v každom dome bývali Nemci.

Ale vtedy, keď prišli ku vám ho hľadať – ste vraveli, že prišli a pýtali sa: „Kde máte toho žida?“

No hej.

Hej, tak bolo?

Áno.

On koľko u vás vtedy bol? Ako dlho tam u vás bol v tom... býval, alebo čo...? Či to bol na návštevu?

Na návštevu.

Hm.

On bol veľmi... no inteligentný človek.

Hm. Takže on nebol, že by u vás bol nejakoby ubytovaný, tam v tom Solivare?

Nie.

A prečo tí Nemci prišli ho tam hľadať?

Susedia povedali, že my skrývame žida. A to... a to brat bol taký istý, vysoký... Mala som brata vysokého a taký tmavý... tmavých vlasov, tmavé oči, všetko. Takže, že vyzeral... no ako žid. No mysleli... oni mysleli tí susedia, že to on je žid.

Hm. A ako ste vedeli, že to tí susedia vás prezradili? Podľa čoho ste sa to dozvedeli, alebo kedy?

No tak my len odhadujeme, sami, tak len odhadujeme, že oni teda myslia, že... že my žida skrývame.

Hm. A on keď ku vám prišiel na tú návštevu, mal tú hviezdu na sebe?

Mal. To museli nosiť.

Hm. Aj tá vaša spolužiačka, tá Magda? Nosila hviezdu do školy?

Áno. Nosila.

Hm. A s ňou čo sa stalo?

Neviem, čo sa stalo. Bola... bola veľmi milé dievča, taká skoro... taká veľmi... taká... taká... taká... Skôr by som povedala, že taká... taká ponížovaná, taká... taká skromná. Skromná. Taký výraz.

Hm.

Po... použijem, že skromná bola. Veľmi skromná. Ved' Nemci, tí prví Nemci, ktorí prichádzali, však to oni prichádzali z domu, tak to normálne ich sťahovali v Nemecku a posielali ich na Duklu.

Hm.

A oni ráno vždycky, lebo jednu izbu obsadili a oni tam bývali, a ráno sa pri studni, lebo mali... tam bola studňa, no... na... Tak sa tam umývali a nariekali, plakali, tí, tí Nemci. Tak plakali. A hovorím, že: „Prečo tak plačete?“ Tak hovorí... a vytáhovali fotografie a ukazovali nám. Že toto je manželka, toto sú moje deti, slzy im tiekli dole tvárou... a tak... Plakali, že... že musia ísť ako... no že musia ísť do vojny.

Hm. Toto v Solivare boli tí Nemci?

To v Solivare.

Hm.

To boli tí prví ž... prví Nemci. Že boli takí skromní, takí ako my. Takí...

Hm.

Ale už tí poslední, to boli... to boli tí esesáci. To mali také goliere označené „SS“...

Hm.

Tí s nami nerozprávali, tí už s nami nerozprávali, ale tí jednoduchí, tí všetko rozprávali a tak sme sa začali učiť aj v škole, i oni nám tak pri... hovorili, že... že... že jak toto sa volá, ako toto. Teda, tak sme sa akosi spriatelili.

Hm. A tí SS, tí boli akí? Tí sa ako správali?

Tí nerozprávali vôbec. Tam vypálili jednu dedinu, Zlatá Baňa.

Hm.

Volala sa Zlatá Baňa, oni vypálili tú dedinu, ľudia nemali kde bývať, potom na notárskom úrade dávali im také potvrdenky, že aby podporovali ich ľudia, lebo nemajú... nemajú kde bývať, lebo zhoretá, dedina bola zhoretá. Len fara a kostol ostal, nič viac.

Hm.

No a to... to robili esesáci.

Hm. A tí Nemci, ktorí prišli toho žida, toho pána Egera hľadať, to boli ktorí? To boli tiež tí esesáci, alebo nejakí iní?

Áno, už boli esesáci.

Hm.

Už boli esesáci. My sme hrozne v nebezpeče.... v nebezpečí sme boli, sme... sme chodili do školy, fakt.

Hm, hm.

My sme nesmeli mať tak vidno, my sme mali zatemnenie, chodili taká... vždycky druhí, taká skupina, a keď uvideli toľko svetla, tak zaklopkali nám na okno, „Zatemniť! Zatemniť!“ A museli sme mať za šesť rokov... za šesť rokov vojny sme museli mať zatemneno.

A kedy ste museli mať to zatemnenie, to večer muselo byť?

Večer. Večer nesmelo byť.

Hm.

Nesmelo... nesmelo byť vidno.

A kto to kontroloval, kto vám prišiel klopkat'?

No tak z notárskeho úradu.

Hm. A tí esesáci keď prišli toho pána Egera hľadať, koľko ste vtedy mali rokov?

Neviem presne, koľko. Len viem, že nás chceli postrieľať. „Ta, ta, ta, ta, ta, ta, ta! Keď nehovoríte pravdu, nehovoriš pravdu, tak...“ Tak chodila som do školy.

A bolo to v tom istom čase, keď ste ho na tej ulici stretli? Keď vám vravel, že či sa nebojíte s ním rozprávať?

To bolo v Prešove, predstavte si, že v Prešove na Hlavnej ulici, na námestí sme sa stretli. A ja som sa nebála, vôbec nič, nijaký... nijaký strach som v sebe nemala, ja som sa vôbec nebála.

Hm. A v Prešove bolo celkom dosť veľa židov, tam žilo, však? To bolo veľké mesto...

Veľké mesto, áno.

Nám niektorí ľudia vraveli, čo sme sa s nimi bavili práve o Prešove, že v Prešove bolo veľa židov, že tam bolo aj veľa židovských obchodov...

Áno.

Videli ste nejakú takú situáciu z toho obdobia, ktorá sa týkala toho prenasledovania židov? Čo sa s nimi dialo, aké osudy ich vtedy postihli... po... postretli?

Viem...

Na čo si spomínate?

Ja si spomínam na židov tak, že... že my štyri kamarátky sme boli, štyri, lebo to sama jedna... jedno decko, to takej malej postavy som... tak to za to... Tak sme boli štyri kamarátky. A stanica je tak, že tu je chodník a tu je taký svah, plot a za plotom už je trať. Trať dole...

Hm.

A vtedy... vtedy kričali... kričali... „Bitte Brot! Bitte Brot! Bitte Brot!“ Pýtali jest', čo to tam jedla nahádzali ľudia. Ľudia tam nahádzali toľko jedla, že to sa nedá povedať. I ovocie, i chlieb, no všetko možné jedenie... tam plno... plno... plno bolo.

Hm.

A tak kričali, že: „Bitte Brot!“

Kto kričal „Bitte Brot!“?

Tí zavretí, tam stál vlak. A pýtali sa, že koľko tých vozňov tam bolo. Bolo tam pripravených asi desať vozňov.

Hm.

A... a my sme tam išli, ale my sme... my sme išli vrchu, hore, hore... len pri stanici sme išli. No ale toto „Bitte Brot!“ kričali po... samozrejme po nemecky. No a my tak po šarišsky sme rozprávali vtedy. Viete? Tou šarištinou: „Ucekajme, dzivčata ucekajme, lebo nas ešči... ešči nás poš... ešči nás Nemci poštriľaju.“ („*Utekajme, utekajme dievčatá, lebo nás ešte Nemci postrieľajú.*“)

Hm.

A tak sme utekali, že tú stanicu, aby čo najskôr prešli, aby sme už nepočuli toto. Toto... toto volanie.

Hm. Takže vy ste počuli, ako z vnútra, z vagónov vlaku niekto kričí von?

Z vagónov.

Z vagónov. Hm.

Áno. Také malé okienka boli. Také malé okienka a ešte aj tam boli také... také priečky.

Hm. Takže to neboli také vozne, ako bežne majú vlaky pre cestujúcich?

Nie, nie, nie. Nie, nie, nie, nie, nie.

Aké to boli vozne?

Prosím?

Aké to boli vozne? Ako vyzerali?

No také, ako máme také nákladné.

Hm.

No a kričali sme, že...

A videli ste aj ľudí vnútri, v tých vozňoch?

No čo sme mohli vidieť? Len toľko, čo... čo... kto sa tam ukázal v tom okienku, v takom okienku.

Videli ste tváre tam v tom okienku?

Áno. Však to oni kričali, že: „Bitte Brot!“ – „Prosíme chlieb!“

Hm. A dalo sa aj prísť k tomu vlaku, že by im ľudia teda podali niečo? Do vnútra cez to okienko?

Hovorím vám, že tam ľudia, ľudia hádzali, hádzali jedlo. No a... a my sme išli hore, no a tam pri tých vagónoch... my sme išli v meste a toto bolo všetko dole na trati.

Hm.

„Ucekajme, bo nas ešči židze... ešči nas Nemci poštriľaju!“ (*Utekajme, lebo nás ešte židia... ešte nás Nemci postrieľajú.* “)

Hm. A kto boli tí Ľudia v tom vlaku? Vedeli ste, kto tam bol?

No tak to opísať sa nedá, cez také okienko, čo sa dá... čo sa... čo sa dá? Tam sa nedalo, tam len hlasy sme počuli najviac.

Hm.

Sem tam za tie mreže sa chytili a kričali von, von kričali tam na... na... no aby... aby im dali jesť. To jedlo mali, ale netrafili. Ľudia hádzali... hádzali, i ovocie, i chlieb... i všetko možné hádzali, to všetko odskočilo, všetko ostalo na zemi.

Hm.

Pred... pred tým... pred tými vagónmi.

Hm. A Ľudia... tí Ľudia v tých vagónoch, to boli židia?

To boli židia.

A to ste ako vedeli, že to boli židia?

Lebo to došiel vlak z Bardejova, Bardejov to bolo židovské mesto. To len z väčšia židia žili.

Hm. Vy ste videli, ako ten vlak prišiel z toho Bardejova?

My sme videli, ako prišiel vlak z Bardejova.

A to bol ten istý, o ktorom sa teraz rozprávame?

Áno.

S tými vagónmi... a Ľudia kričali „Bitte Brot!“ Áno?

Áno.

Hm.

A také pajkelesy mali, také...

Hm. To ste videli cez to okienko, že mali také...?

My sme ich stretli v meste. V meste sme ich stretli, že sme ich videli, ako kráčajú. Ja neviem, či to náročky sa nechali zavrieť, alebo čo ja viem, no. Ale oni sa museli vypratať z Bardejova. Bardejov, to bol čisto židovské mesto.

Ste stretli Ľudí s pajkelesmi ako kráčajú kde? Kde ste ich stretli?

No tam kolo... kolo stanici.

V Prešove?

V Prešove.

A to bolo v tej istý deň, ako ste videli tie vagóny?

Áno.

Ten vlak?

Áno.

Aha.

Áno. Všetko sa tam miesilo, hore – dole, hore – dole...

Hm. A ešte sa teda pri tom vlaku... ste vraveli, že ste: „Utekajme, lebo nás Nemci postrie... postriel'ajú...“ Boli tam nejaké stráže pri tom vlaku? Lebo prečo ste sa báli, že vás Nemci...?

Mali Nemcov tam, boli nemecké stráže.

A prečo ste sa báli, že vás postriel'ajú?

Že nás Nemci postriel'ajú.

Ale prečo by vás mali postriel'at'?

No tak, že im to bolo jedno. Možná, že im to bolo jedno.

Koľko tam bolo tých stráží? Pri tom vlaku?

To už tam nepustili, tam priamo ku vagónom nepustili, tam už nepustili ľudí. Tam nič, len železničari mali službu.

Hm. Tak ako ste vedeli, že to sú Nemci, tam pri tom vlaku?

No tak boli tam aj Nemci.

Podľa čoho ste to poznali?

No tak v uniformách nemeckých.

Aj mali nejaké zbrane pri sebe?

No ako... pravdaže.

Hm. A ten vlak tam iba stál, bol tam odparkovaný na... niekde na koľajach, alebo ste aj videli, že by nejakí ľudia nastupovali do toho vlaku?

Ludia tam nenastupovali. Tam len židia išli. No a že to ide do Osvienčimu.

To ste vedeli, to vám niekto povedal vtedy?

No áno.

A ste videli, ako ten vlak odchádza preč?

Nie, stál, lebo my sme utekali.

Hm.

My sme utiekali, lebo: „Podme, utekajme, lebo nás ešte postrieľajú.“

Hm, hm.

Sme sa ich báli. My sme sa už tých esesmanov báli. To boli už takí... viete čo? Takí, ako vy... vy... vykreslení, to boli takí... vyelegantovaní... oblečení... všetko bolo na nich vidieť. Tú... tú... tú aroganciu, tú... tú... tú panskosť, tú... to neboli obyčajní ľudia. To my sme sa báli sa ku nim ozvať.

Hm.

A jedného nám v Solivare... Kožel sa volal, toho v lese zastrelili, tí esesmani.

Prečo ho zastrelili?

Lebo sa dozvedeli, že bol komunista.

Aha. Takže títo esesmani boli aj tam na tej stanici? Pri tých vagónoch?

Áno.

Ste to poznali podľa čoho?

Tie golieriky mali a také „SS.“

Hm.

„SS“ mali výložky.

A boli tam pri tých vagónoch s tými esesmanmi aj nejaké iné strážne? Nejakí iní vojaci?

Nie.

Alebo žandári?

Nie.

A boli v tom čase v Prešove gardisti? Spomínate si na gardistov?

Joj, hej, áno.

A tí ako chodili oblečení?

V čiernych šatách boli. V čiernych... a mali také tieto... A... a... „HŠLS.“

Mali nejaké také pásky na rukávoch?

Pásky mali.

A tam mali ten nápis?

Nápis.

A takých ste tam nevideli s tými esesmanmi? Pri tom vlaku?

Nie.

Hm. Tých ste kde videli, pri akej príležitosti?

Veď oni bývali v našich domoch.

Kto? Tí gardisti?

Joj, nie gardisti. Vy sa pýtate na gardistov.

Hm.

No to napríklad učiteľ bol... bol gardista... i učiteľ.

Hm.

Tak jak za komunizmu u nás.

Hm.

Komunista i... i... i... ten...

Niekde nám ľudia hovorili, že títo gardisti si robili také prehliadky, také parády, že pochodovali...

Áno.

Také ste videli aj vy?

Áno.

A kde ste také videli?

No to oni pochodovali... tak pochodovali, tak ako vojaci.

Kde ste to videli? V Prešove?

V Prešove.

Hm.

Však prišiel tam Hlinka. Do... do Prešova, lebo Košice neboli naše v tom čase.

Hm. A tam ste videli tých gardistov?

No gardisti vtedy sa tak združili, lebo čakali sme Hlinku, že príde tam... no a to on Hlinka musel presadnúť, lebo v Kysaku sa presadalo na druhý vlak, ktorý išiel ku nám do Prešova.

Hm. A vraveli nám ľudia, že mali títo gardisti také svoje piesne.

Cha, cha, cha...

Že spievali. Spomínate si na nejaké?

„Od Prešova ide vlak, na ňom sedí Šaňo Mach,“ Šaňo Mach bol ten najväčší gardista.

Hm.

„Všetci židia vykrikujú, majú veľký strach. Rež a rúbaj do krve...“ (*spieva*) A Česi, Česi sa museli vypratať zo Slovenska.

Hm.

„Do tej českej kotrbe, dokiaľ Slovák na Slovensku pánom nebude.“ Cha, cha, cha.

To ste sa kde naučili, túto pesničku?

No tak spievali všetci, mládež spievala. Kde sa schádzalo, spievalo sa.

A v škole ste sa tiež takéto niečo učili?

Tak nie.

Ste vraveli, že ste mali aj toho učiteľa gardistu... Ten vás neučil takéto veci...?

Nie. Nie.

Spievať?

Nie.

Spomenuli ste, že v ten istý deň, ako ste videli...

Ja som vedela pekne... prepáčte, že som vám skočila do reči.

Pokračujte.

Ja som sa... som... no zistil učiteľ, že... že dobre prednášam básničky.

Hm.

Tak básničky... „To dajte Štrajtule, ona to vám tak poprednáša básničky,“ len hovorí... len hovorí... i Hlinkovi... Hlinka mal prísť, tak mi dali básničku sa naučiť, som sa naučila tú básničku... a... a teraz jednoducho mi... pred... pred vys... predtým, než by bol prišiel Hlinka, tak tú básničku... mama mi ušila pekné biele šaty a... a učila som sa tú básničku... a už mala byť tá slávnosť, sme čakali Hlinku. No a vtedy mi vzali tú básničku, že: „Ty nemôžeš prednášať. Ty nemôžeš prednášať básničku, lebo tvoja mama je Maďarka! Daj sem tú básničku!“ Tak ja som vtedy taká trinásť, štrnásť ročná som bola, tak ja som sa tak urazila, to viete, v tom veku je človek taký urážlivý. Taký je citlivý. No a prišla tá slávnosť, no a že či som bola na tej slávnosti. Hovorím: „Nie. Ja nejdem na tú slávnosť!“

Hm.

Ja som sa urazená cítila.

Tak to kvôli tomu, že ste mali Maďarku mamu, vám...?

Hej.

Vám nedovolili...?

Hej.

Recitovať... A prečo? Kde bol problém, že vaša mama bola Maďarka?

No tak vidíte, bol problém.

A pamätáte si aj, aká to bola básnička?

Nie.

Už nie?

Nie.

Ste spomínali, že vtedy, keď ste videli ten vlak... pri tej stanici v Prešove, že v ten istý deň ste videli aj nejakých ľudí, židov... Ste vraveli, že mali tie pajkelesy a že kráčali po ulici.

Áno.

Čo ste tam videli? Kto tam s nimi bol, alebo kam tí ľudia išli?

No ja neviem, ja som videla... videla som, také svetlé vlasy mali, také červené vlasy. A také pajkelesy.

Hm.

Také zošúľané. Neboli na takej úrovni, ako napríklad židia v Prešove. V Prešove už takí inteligentní... takí... takí... a múdri, múdri ľudia, židia sú múdri ľudia.

A týchto ste kde videli? Kde to bolo?

To... no v Koš... v Prešove. V Prešove žili židia, väčšinou obchodníci boli.

Aj si spomeniete, že na akej ulici to bolo?

Tí... tí s pajkelesami?

Hm.

Áno, na ulici.

A meno tej ulice si nepamätáte? Aká to bola ulica?

No Hlavná ulica.

Aha. Koľko ich tam bolo?

Tých židov?

Hej.

Tak podľa tohto, to sa miesilo, to ja neviem povedať presne, lebo to... to vtedy hrozne veľa tých ľudí sa hemžilo. Po... po ulici.

Hm. Hm. To bola nejaká väčšia skupinka, ktorá kráčala spolu, alebo iba tak chodili pomedzi ľuďmi?

Tak pomedzi ľuďmi chodili.

Boli tam aj nejaké... nejaké stráže s nimi?

Nie, nie, bez strážov.

Tí gardisti tam neboli?

Nie.

To bola iba taká situácia, že...?

Áno.

Že oni boli tak bežne asi vonku na ulici?

Na ulici...

Hej?

Áno.

A mali aj tie hviezdy na sebe?

No pravdaže, museli mať. Však by ich boli zavreli hneď.

Hm. Bol by ich niekto potrestal za to?

No však toto hviezda taká veľká.

Hm. A čo by sa stalo, keby tie hviezdy nemali na sebe?

Pozatvárali by ich.

To ste ako...?

Poslali ich do Osvienčimu.

Hm. Takže to, čo ste videli, tých s tými pajkelesmi, vonku... to nebolo že by ich niekto niekam viedol?

Nie.

Že by ich odvádzali niekam preč?

Nie. Nie.

Hm. A gardisti vonku, keď boli na ulici, ste stretli možno niekde v Prešove, nie?

No...

Eudí...?

No gardistov sme stretávali.

Tí sa ako správali?

Tak normálne sa... veď aj po dedinách ten... ako sa volá? Starosta, to tiež bol gardista.

Hm. V Solivare bol starosta tiež gardista?

Áno.

A ten sa ako k ľuďom správal?

Tak normálne, no. Tak povýšenecky. Tak, lebo je viacej, ako tí ostatní.

Hm. A v čase, keď končila vojna, keď už bol teda koniec vojny, keď už teda prišli nejakí vojaci, ktorí oslobodzovali Slovensko, kde ste vy vtedy žili?

Že oslobodzovali Slovensko?

Keď bol koniec vojny, keď už teda končili sa boje.

To tie boje veľmi dlho trvali. Napríklad... Slováci nie sú takí veľmi... ako... ako mám povedať? Takí súdržní... nie sú takí. To jeden druhému škodiť, podľa toho, že ako čo, ale škodiť.

Hm.

Aspoň tak to... tak to vyzeralo.

Hm. A kde ste... kde ste žili na konci vojny, stále ste boli v tom Solivare?

No a...

Alebo ste žili niekde inde?

Dvadsiateho tretieho decembra, rok neviem presne... neviem, neviem vám povedať... Tisíc deväťsto dvadsať... štyri... v štyridsiatom piatom sa končila vojna.

Hm.

V štyridsiatom piatom, tak to... no tú veľkú bomba... to veľké bombardovanie, to bolo hrozné, to bolo... to sa nedá opísať. My sme sa skryli... skrývali, naša rodina a ešte aj tí ostatní, tí poslední... tí Nemci, ešte boli tam... tí, čo tak stáčajú tie drôty a tak idú, lebo to už odchádzali, lebo už sa likvidovala, tá vojna. Tak vtedy bombardovali, jeden sa obetoval a my sme sa schovali... kto mal paplón... paplón, a kto nie tak... čo mal, alebo deku, alebo čo ja viem čo. My sme sa schovali, nás zobrala tá krčmárka, lebo ona mala na konci ulice... mala... mala krčmu, no a vtedy neexistovali chladničky, to už len veľké hotely mali chladničky. No tak my sme sa schovali tam do tej pivnice. A teraz tam troja... trojakí ľudia boli. Jedni plakali, plakali... kvičali, plakali, druhí zase... zase... zase rozprávali, a tretí... tretí... no plakali hrozne, plakali, plakalo sa. A jeden človek sa obetoval a sledoval... schoval sa, ja neviem, kde sa schoval a sledoval, že dokedy budú bombardovať. Bombardovali hodinu a dvadsať minút, prišiel nám povedať. Hodinu a dvadsať minút sme boli bombardovaní.

Hm.

Aj do najbližšej záhrady spadla bomba, no a podľa nich to len malá bomba, to nič zvláštneho. A taká... taká bomba, ako keď jeden dom sa stavia, tak sa vykope obrovská diera, no tak taká diera sa urobila.

Hm. A kto to bombardoval?

No a teraz sme sa začali pýtať: „Kto to bombarduje?“ No tak začali rozprávať tam ľudia, tam dole v tej pivnici, že to sú anglické stroje... A... anglické stroje a nemeckí piloti. Za hodinu a dvadsať minút... a že zabili... vtedy zabilo sa asi tisíc osemsto ľudí.

Hm. A Nemci, Nemci keď ustupovali, ste vraveli, že už balili tie...

Hej, hej.

Tie...

Drôty.

Drôty. Potom kto prišiel, aké vojská?

My už tam neboli.

Aha, a kde ste boli potom?

My už sme tu do Popradu prišli.

Hm.

Tu sme mali tetu, on bol na školstve, Edmund Roth sa volal.

Hm.

No a on bol sám, manželku mal chorú, tak bola v nemocnici a nás prizval a my sme prišli. A s nemeckým... nemeckým autom sme, nákladným autom sme prišli.

To kto vás priviezol na nemeckom aute?

Nemci.

Nemci vás priviezli sem do Popradu?

Priviezli do Popradu.

Aha.

Prišli sme do Popradu, no a samozrejme prvé, čo poobsadzovali, tak „HM“... haemisti... to všetko bolo obsadené... to už obsadil... obsadzovali týchto... tých... mesto obsadzovali. A už stráž, cez stráž sme chodili, keď sme išli do mesta, tak sme museli mať stráž... museli sme mať také notesíky, také tieto.

Haemisti? Haemisti ste povedali?

„HM.“

To bol kto?

To bola... to bola... Haemisti...

A kto to bol?

Haemisti?

Hej.

Hlinková mládež.

A tí boli nejakí tuto v Poprade... nejakú stráž robili, alebo prečo ste ich spomenuli?

Čo tie boli?

Čo tí robili? Ste spomenuli, že boli nejakí haemisti...

Áno.

Tí čo robili?

Mali svoj dom, tak ako aj teraz je tu v meste ten... ten Hičov dom, tak... alebo ja neviem, aké tieto... boli také tieto... obsadené s tými... neviem.

A tí vám kontrolovali tie notesíky? Ste vraveli, že ste mali notesíky...

Jaj, hej.

Že bola stráž...

To áno, pri bráničke už bol Rus. Rus bol a už nám kontroloval, že či patríme do tej rodiny, alebo nepatríme do tej rodiny.

Vy keď ste išli tam, kde ste bývali u tej tety, tak tam bola...?

Áno.

Tam Rus kontroloval, že či tam môžete ísť, hej?

Či tam môžeme ísť, hej.

Také nejaké preukážky ste mali?

A tam sústredovali dajme tomu... tam Maďarov zase sústredovali do pivnice. A že hovorí, že aj po Tatrách pozbierali všetkých Maďarov a potom že ich odviezli do Maďarska, aj... a... a... že v Du... pri Dunaji ich vysypali do Dunaja.

Toto ste odkiaľ počuli?

To hovorili tunajší ľudia.

Hm.

A viete čo, mali sme takú citlivú sesternicu, a prišli sme... keď sme prišli ku tomu ujovi, ku tomu strýkovi, tak sme hovorili: „Tak kde je ta naša Elsa?“ A „Elsy niet.“ Elsy nebolo nikde, po záhrade, kde kade sme ju hľadali... a potom sme začali veľmi hľadať a našli sme ju, mala podrezané... podrezala si... keď prišli Rusi, tak ona si podrezala žily.

A prečo to urobila?

Tak, že Rusi sú nedobří ľudia.

A Rusi sa ako správali k ľuďom? Keď prišli?

Nemožne.

Ako sa to prejavovalo? Čo robili?

No tak... takým tónom rozprávali, no dajme tomu... Predtým niekedy... predtým v Rusku nesmeli sa povedať „žid.“

Hm.

To také „мальчик“ také „мальчик“, to rozprávali. Kto povedal „žid,“ vzali, zastrelili ho a hotovo.

Hm.

No to takí divokí...

Neboli nejakí násilníci voči ľuďom? Tí ruskí vojaci?

Boli.

Čo robili?

Všetko možné, všelijaké rozkazy a toto urobíš, napríklad, mama moja celú noc buchty piekla, už bola taká vyčerpaná, že už ledva stála na nohách. No a fajne buchty... a fajne buchty... no a ten „мальчик“ hovorí: „U nás neslobodno povedať, že... že „žid.“ A potom, o niekoľko rokov, keď už teda v tom čase, terajšom čase, sme ich videli, ako ich všetkých dali do vlaku a poslali do Palestíny.

Hm. A v tom čase, keď teda prišli Rusi sem... niekde na niektorých miestach nám ľudia vraveli, že najmä mladé ženy, alebo ženy celkovo, boli v nebezpečenstve pred ruskými vojakmi.

Áno.

Že ruskí...

A to je pravda.

Áno? Čo robili?

Znásilňovali ich.

A vedeli ste o nejakom takom prípade?

No veď to rozhlas v Poprade hlásil, že kto je od ruských vojakov znásilnený, tak že aby sa prihlásil na poliklinike. Kto nechce to dieťa, aby, že odstránia...

Hm. Toto ste vy počuli, toto hlásenie?

Áno, to... to vypočula som, keď toto hlásili.

Aj ste poznali niekoho, nejakú ženu, ktorá išla na ten zákrok?

Poznala, hej.

Áno?

Áno.

Bola to vaša nejaká kamarátka, alebo niekto zo susedstva?

Poznatá, dobre poznatá.

Hm. Takže nejaká taká bližšia vám osoba?

Poznali sme sa.

Hej. Jasne. A vy ste sa tiež cítila ohrozená? V nebezpečnosti pred ruskými vojakmi?

Ohrozená, áno, som sa cítila ohrozená. Ja som vtedy riaditeľka školy vo Vikartovciach zastupovala a vtedy oni tiahli... vojská tiahli ku Mikulášu, tak vtiahli aj takých, ktorí neboli vojaci... A stiahli ich, Zelina sa volal.

Hm.

No a ja som tam išla učiť. A takí diví... aj deti boli.. divé... ako z pralesov. Po vyučovaní otvorili okná a vyskakovali cez okno... no domov, keď sa išlo domov.

Hm.

A jeden Rus, vojak, no tak samozrejme, že bol šarža, že bol dôstojník, no tak ma hľadal, že kde som. No a riaditeľka školy, lebo bol ženatý, tak stačil ma zavrieť do skrine pred ním.

Hm.

Ale ona veľmi pyskatá bola. A on prišiel a hovorí: „Где учительница?“ – „Nevieme, kde je učiteľnica,“ ona tak hovorila. „My nevieme, kde je učiteľnica.“ Tam poštarica... ona, tá učiteľova manželka, ja, no sme sa vždycky zišli, cez prestávku a tak, no. A ten... ten Rus, ten za mnou ladroval až do Popradu. A v Poprade teraz kde skryť? No tak tu bol... tak len hovorí: „Skry sa pod posteľ a my ťa obložíme kuframi a... a... a... nejakými takými...“

Hm.

A tak povieme, že... že bola tu, ale už odišla, už odišla do... Vikartoviec.

Tak on vás prišiel hľadať až do Popradu?

Hej. Áno.

Ale podarilo sa vám ukryť pred ním, hej?

Hej, hej. Aj tá správkyňa tiež ma schovala do skrine.

A tie iné ženy sa ho nemuseli báť? Tá správkyňa, alebo tá riaditeľova žena, tie sa ho nemuseli báť?

Tá nie, lebo tá bola taká divá, že možno, že divejšia ako... ako sú.. sú niektoré ženy... takže...

Jaj. Cha, cha, cha. Jasne. Dobre, urobíme si teraz krátku prestávku, dobre?

Dobre.

Ja sa spýtam kolegynky aj kolegu, či majú na vás nejaké ďalšie otázky. Asi budú mať, uvidíme.

...

Spomínali ste nám, keď sme sa prvýkrát spolu rozprávali, že keď Rusi prišli, takže aj zatýkali nejakých ľudí a že ich posielali na Sibír.

Áno.

Vraveli ste o nejakom takom prípade. Spomínate si?

Áno, aj z našej rodiny.

A čo sa stalo? Kto to bol?

No mundibáčiho... tá nevlastná... dcéra... dcéra tetina, dcéra.

Hm.

Angela sa volala. On bol riaditeľ školy tu v Poprade. Nevieam, či poznáte tak trošku Poprad? Tak trošku na kopci jedna škola je.

Hm.

No a tam sa volal Sokáč, ten riaditeľ. Tak ho niekto udal, ale nevieme, že kto udal. No a na tri roky išiel do... na Sibír.

Hm.

Na tri roky. A ešte švagor, švagor tiež išiel na Sibír na tri roky. A prišli domov po troch rokoch, tak našiel doma, lebo ona bola v druhom stave, tá manželka, no tak trojročná dcérka ho vítala.

Hm. A prečo... prečo išli na ten Sibír, aký bol dôvod, že ich tam poslali?

No tak, že je... že nebol komunista, že nevstúpil do strany.

To ten švagor?

To švagor.

Hm. A ten... ten druhý pán, toho prečo udali?

Toho... ta starosta v obci, z Teplice, Teplica tu je, Spišská Teplica.

Hm.

No a z pomsty. To si hocičo vymysleli, udali a to išlo.

A ten pán starosta, on bol aj nejaký... bol v garde, bol gardista?

Nebol nijaký gardista, nič nebol.

Tak iba kvôli tomu, že bol starosta, tak ho...?

Hej, hej.

Tak ho udali?

Hej, hej.

Aj o nejakom inom takom podobnom prípade ste počuli?

Vrátil sa a mali také líca. Také... Hovorím: „Tak čo ste sa vy zmenili, takí ste tuční? Z čoho ste takí tuční?“

Akože o tom ne...

Že ticho.

Nech sa nepýtate?

Nerozprávali o tom.

Prečo?

A ako prešiel čas, také dva, tri roky, hovorím: „To čo ste takí popchnutí prišli z Ruska?“ A hovorí: „Prečo? To sme boli hladní, stále hladní a robili sme na poli, tak trhali sme obilie a pchali do seba. A pchali a pchali, tak sme stučneli.“

Hm.

Poznali ste ešte aj nejaký ďalší takýto prípad?

Pravdaže...

Že niekoho poslali na Sibír?

Joj! A koľkých poslali na Sibír.

Na koho si ešte pamätáte?

No aj týchto... aj gardistov poslali na Sibír.

Hm.

Čo boli gardisti. Tí tiež pošli. A to všetko skončilo smrťou.

Hm. Aj si spomínate na nejaké mená? Tých gardistov?

To bol tiež učiteľ, no a bol gardista. A tiež zomrel, zastrelili ho, ale len tak náhodou sa to stalo. Vraj náhodou.

Hm. To sa kde stalo?

Tu.

Tu v Poprade?

Áno.

Toho ste poznali, toho pána, vy?

Podľa mena hej, ale takto nie.

A spomínate si, ako sa volal?

A ja už neviem, ako sa volal. Ale... strašne veľa tých ľudí poslali na Sibír, že tam nejakých... neviem koľko to, tisíc...

Spomínali ste nám, že tá vaša sestra nechcela sa stretnúť, alebo ísť s tým vašim židovským známym, s tým pánom Egerom, pretože počula, že niekde niekto ukrýval... nejaký pekár ukrýval nejakého žida a že ten žid ho potom zabil? Toho pekára?

Áno. Áno.

A kto to bol? Odkiaľ ste sa vy o tom dozvedeli?

To tak medzi ľuďmi sa rozprávalo. A za to už ona potom nechcela s tým, že: „Aj mňa zabije, alebo čo... Ja nejdem! Ja nejdem!“ A on písal, aj z Ameriky písal...

A kde... kde ste to počuli, kde sa odohralo?

To tu sa odohralo, v Poprade.

Tuto... keď už ste prišli do Popradu, tak tu ste počuli, že také niečo sa stalo?

Áno.

To nie tam u vás v Solivare?

Nie.

Hm. Aj ste poznali tých... tých ľudí, toho pekára, alebo toho žida?

Nie.

A od koho ste sa to dozvedeli?

Ja neviem, tak sme sa dozve... neviem ako, to už taká stará história, že to... Ale tak sa to stalo.

A čo... čo teda hovorili ľudia? Že prečo ho ten žid zabil, toho pekára?

Tak čo ja viem. Či to len z pomsty, alebo ja neviem z čoho... Z akej, z akých dôvodov.

A neviete, ako sa volali?

Nie.

Kto vám to povedal prvý? Tá vaša sestra, alebo od niekoho iného ste sa to dozvedeli?

To aj sestra hovorila o tom, i... neviem, to už taká história, že ja som sa už o tom nestarala.

Tak... že či sa vám tak nevynára, že... ako to vtedy bolo, ako si vy na to spomínate? Ste nám aj vraveli, keď sme sa prvýkrát spolu stretli, že v tých časoch bola taká nejaká veršovačka. Že si ľudia hovorili taký... takú ako keby básničku, alebo taký... taký rým. Že... hovorili ste, že, „Hácha a Tuka...“ Spomínate si, taká nejaká veršovačka vtedy bola medzi ľuďmi. Ako ste nám spievali tú pieseň, čo si tí gardisti zvykli spievať... tak ešte ste spomínali aj taký veršík.

„Hlinka – Tuka, jedna ruka!“ aj toto kričali. „Hlinka – Tuka, jedna ruka!“

A kto to kričal?

Tak deti, tak všade... po múroch, popísané tak, ako teraz. Bývalo to niekedy tak, že popísali múry kadejakými takými veršami a kadečím.

Hm. Tak toto ste videli napísané niekde na múre?

Hej. Na múre.

A kde ste to videli?

Tak na ulici, po múroch... Boli popísané.

To kde, v ktorom meste?

V Prešove, to Prešov bol popísaný.

Cha... Aj nejaké iné nápisy tam boli, čo si ešte spomínate?

Boli všelijaké, aj inakšie.

Čo také ešte bolo?

Á... tak všelijaké, čo ja viem. Si to nie.. ja som na to nedávala taký veľký doraz, na také veci. Ja som nevedela ani, že vy ste spoločnosť a že skúmate... že kto aký... kto čo robil, ako robil... čo robil.

Tak to ste vtedy nemohli vedieť, že my za vami dnes prídeme, však? Že sa vás budeme pýtať na to, čo vidíte... Cha, cha... Takže tento jeden taký... ten nápis vám tak utkvél v pamäti? Ten „Hlinka – Tuka, jedna ruka,“ to vám tak utkvélo?

Hej.

Ste si to tak zapamätali?

Hej.

Hej? Hm. A keď ste teda v tom Prešove boli, nespomínate si, že by ste niekedy pri nejakej príležitosti videli, že by židov viedli nejako v zástupe niekam, nejakí Nemci alebo gardisti? Že by bola skupinka židov, alebo zástup židov a s nimi nejaké stráže, že by ich boli niekam viedli... Videli ste takú situáciu niekedy?

Nie.

Také sa vám...

Nie.

Ste asi neboli pri takom pri niečom...

Nie.

A je ešte niečo také, čo sa týka tých židovských osudov v časoch Slovenského štátu a Druhej svetovej vojny, o čom sme sa ešte nerozprávali a čo sa vám možno v priebehu tohto rozhovoru... čo vám tak vyskočilo do pamäti? Na čo ste si spomenuli?

A tu bola... tu bola jedna pani, ale zomrela už. Ona vedela také tie všelijaké prípady, že ako sa... ako sa to... ako to sa zachádzali s takými ľuďmi. A... a... že hrozne. Ona je z dediny, bola z Kravan, z Kravan bola.

Hm. Tak ona zase asi videla niečo iné, ako...

Ona vedela... ona vedela tak podrobnejšie, že ten tomu chcel toto urobiť, ten tomu... kto to chcel urobiť... Že ona vedela tých historiek.

Hej. No ale nás zaujíma hlavne to, čo vy ste videli a na čo vy si spomínate...

Čo som žila, čo som žila...

Čo ste vy prežili, presne...

Šesť... to je šesť rokov. To je obrovský čas.

To hej. A rozprávali ste sa niekedy o týchto vašich zážitkoch, aj o tom, čo sa teda s tými židmi dialo, so svojimi deťmi, alebo s vnúčatami? S niekým z rodiny?

Hovorila som.

Áno? Pri akej príležitosti?

Tak aj... aj teraz hocikedy spomeniem.

A ich to zaujíma, chcú to počuť?

Ale ich to nezaujíma. Nemajú záujem.

Hm. Takže to vy skôr by ste im chceli porozprávať, čo ste prežili...

Hej.

Hm. Tak to je potom dobré, že sme aj my za vami prišli, aby sa tie vaše spomienky zaznamenali aj pre iných, nie iba tých, ktorí sú u vás v rodine. Ale aj pre úplne cudzích ľudí, ktorí práve majú záujem, aby vedeli, že ako to vtedy bolo a ako vy ste to prežívali, čo vy ste zažili. Takže by som vám chcela veľmi pekne poďakovať za tento rozhovor, som veľmi rada, že ste medzi nás prišli. Ďakujeme.

Ešte keď niekto chce niečo sa opýtať, tak nech sa opýta.

Tak ešte sa opýtam, či sa niekto chce niečo opýtať. Monika?

Ďakujem pekne.

Takže Monika už asi nemá ďalšiu otázku...